

MIHA LAMPREHT

Somrak dengizma

*Ko beseda nanese na umetnost vladanja, Ji Kangzi vpraša: »Kaj pravite, ali je potrebno ubiti tiste, ki ne sledijo Poti, da bi dali prav onim, ki se Poti prilagajajo?« Konfucij: »Ali je potrebno ubijati, da bi vladali? Odločite se, da boste ravnali dobro in narod bo boljši. Vrlina plemenitega človeka je močna kot veter, človeka nizkega porekla je slabotna kot trava, ki se na vetru poleže in zvija.«
Konfucij: Izreki, XII, knjiga, 19. paragraf*

»Reforma kitajske KP je poglavitno vprašanje procesa kitajske modernizacije,« je 12. maja letos v intervjuju za italijansko L'Unita dejal eden vodilnih modernih kitajskih teoretikov Shu Shaozhi. Med drugim je izrazil prepričanje, da je ta trenutek omejevanje zgolj na nekatere popravke na področju gospodarstva nezadostno, kajti politična reforma ne sme čakati, blokada pa bi pomenila hudo napako. Po njegovih besedah je lahko proces gospodarskih in političnih reform samo sočasen. Danes je očitno prav to vprašanje najbolj boleča točka, dogodki od srede aprila do srede junija pa so dodatno podkrepili trditev, da so koncepcija, struktura in praksa kitajske »avantgarde« stalinistični.

Simbolična smrt bivšega generalnega sekretarja KP Kitajske Hu Yaobanga, 15. aprila, je med drugim razkrila vrh ledene gore in pokazala, da se je boj za »Dengovo dediščino« razvnel z vso silovitostjo, da je v bistvu že nastopilo t. i. postdengovsko obdobje. Temu začetku konca je neizbrisen pečat dal sam Deng Xiaoping, ki je s prevzemom osebne odgovornosti in krivde za pokol nad študenti in vsemi, ki z njimi simpatizirajo, dokončno zapravljal priložnost, da bi skozi velika vrata vstopil v zgodovino. Ob tragičnih dogodkih je zazijala tektonska politična razpoka med nosilci dveh nasprotujočih si konceptov družbenega razvoja, ki spopada niso znali in hoteli rešiti s političnimi sredstvi, temveč so v brezglavem ohranjanju oblasti posegli po najbolj drastičnih ukrepih, za katere je z gotovostjo mogoče reči, da bodo njihove posledice katastrofalne v vseh pomenih.

Na socializem kitajskih barv, ki je od leta 1949 poznal skrajne odmike zdaj v levo zdaj v desno, je tako legla krvava pega, dasiravno je po 13. kongresu KP Kitajske kazalo, da je vendarle prišlo do kompromisa med konservativno in liberalno strujo. Slednjo je vseskozi zastopal dinamični Zhao Ziyang, takrat pa se je zdelo, da mu je arhitekt kitajskih reform Deng Xiaoping dal tudi vso podporo. Donesek omenjenega kongresa je bil toliko večji, kajti prav konec leta 1986 in v začetku 1987 je izbruhnila kampanja proti t. i. buržoaznemu liberalizmu, zaradi njenih posledic pa je Deng Xiaoping, da bi zadržal krhko ravnotežje med konser-

vativno in reformistično strujo, žrtvoval takratnega generalnega sekretarja Hu Yaobanga. Ta je, za razliko od podobnih prejšnjih primerov, po 13. kongresu ostal član politbiroja.

Na 13. kongresu je kitajska partija prvič vprašanje ideologije postavila za sklop gospodarskih vprašanj, sprejeli pa so tudi sklep, da bo partija integrirala vse civilizacijske dosežke človeštva, ne oziraje se na družbeno ureditev. Skratka, da bo upoštevala vsak civilizacijski dosežek, da pa bo njena politika izhajala iz kitajskih razmer. Dotlej je namreč kitajska partija v svoj teoretični fond sprejela zgolj teorijo razrednega boja, ne pa emancipacije, osvoboditve človeka. Naposled naj bi nastopila zgodovinska nuja in partija naj bi prevzela, ne le poglavitne dosežke marksizma, temveč družbeno misel vseh mogočih idejnih tokov in šol na svetu.

Pičlo leto kasneje je Zhao Ziyang, ki je po kongresu prevzel funkcijo generalnega sekretarja, potem ko je bil dolgoletni premier, razglasil znamenito geslo, in sicer t. i. tretji karkoli. Namreč, da je dovoljeno vse, karkoli koristi družbenemu razvoju. Poprej sta veljala »dva karkoli«. »Karkoli je rekel Mao Zedong, je prav in karkoli je Mao storil, je veliko.« Po 13. kongresu smo upravičeno lahko govorili o t. i. zmagi dengizma, že dotlej pa je veljalo, da »kar Deng zasnuje, Zhao uresniči«. Brez Dengove osebne podpore in brez njegove odločitve in osebne zglede, ko se je namreč umaknil z vseh najvišjih funkcij, zadržal pa (najpomembnejšo) predsedujočo vlogo v centralni vojaški komisiji, rezultat kongresa ne bi bil kakršen je pač bil.

Deng je že po slovitnem tretjem plenumu, decembra 1978 in marca 1979 razglasil štiri kardinalna načela kitajske družbe, države in sistema. In sicer zvestobo:

- socialistični poti,
- ljudski demokratični diktaturi,
- vodstvu Partije,
- marksizmu, leninizmu in Maovi misli (kot kristalni modrosti KP Kitajske).

Ob tem velja opozoriti, da je na primer v prvih štirih knjigah, med revolucijo nastale Maove dediščine, le okrog 4% referenc, ki se nanašajo na dela Marxa in Engelsa, več kot polovica teksta pa odseva tradicionalno kitajsko politično misel, kar drugače povedano pomeni, da so se skozi komunistično ideologijo, skozi novo preobleko torej, v bistvu pokazale malone vse prvine cesarskega fevdalizma, podobno kot se je na primer v Sovjetski zvezi skozi stalinizem javljala tradicija cesarskega absolutizma.

Trinajsti kongres je kljub nekaterim »izjemam«, ki so opozarjale na kopernikanski obrat od dosedanjega načina razmišljanja, (prvič so npr. na ravni kongresnih partijskih dokumentov definirali socialistično družbo s pluralizmom interesov, prvič so uradno potrdili legitimnost delnic ipd.), utrdil veljavo štirih temeljnih načel, strategija gospodarskega razvoja pa naj bi temeljila zlasti na dveh nalogah:

- na industrijski revoluciji v tradicionalnem smislu, in sicer
- ob spremljanju tehnološke revolucije v svetu.

Začetna faza socializma kitajskih barv naj bi skladno s teorijo »začetne faze« trajala do leta 2050, ko naj bi se končala modernizacija kitajske družbe, ko naj bi se Kitajska po obsegu bruto narodnega dohodka približala srednje razvitim državam.

Ob koncu omenjanega kongresa med drugim niso pozabili zapisati, da je tradicionalni politični sistem v bistvu dober, da pa bi bilo potrebno odpraviti največje slabosti, na primer: sistem upravljanja, organizacijsko strukturo, uveljaviti ločitev

partije od države itd. Implicitno so s tem nakazali na vse pogostejše deviacije, kot npr. izmikanje davkoplačevalcev, tihotapstvo, korupcija, poneverbe, zloraba položaja, nepotizem, zakonske kršitve itd. Po 13. kongresu, ki je kot rečeno v marsičem pomenil odmik od nekaterih dotedanjih pojmovanj, pa je bilo na dlani, da je kvadratura kroga kitajskih reform v tem, da bi jih v prvi vrsti morali izvajati tisti, ki so jim v bistvu namenjene.

Sedanji seizmičen politični sunek, ki je na pekiškem Trgu nebeškega miru navzel podobo masakra, je potemtakem posledica spopada dveh elit, partijske (in znotraj partijske) ter intelektualne, ki je odločno stopila na stran reformističnega krila znotraj partije. Po zaslugi senilnih in v preteklost obrnjenih starcev, sicer še živečih udeležencev dolgega pohoda, in ob pomoči dela armade, so zahteve študentov po dialogu, demokratizaciji, svobodi tiska in govora, sicer relativno časovno zakasnitvijo, po klasičnem boljševiskem vzoru, zaznamovali s kontrarevolucijo, izdajo partije in poskusi restavracije kapitalizma. To je bilo dokončno zlovesče znamenje, ki je dalo vedeti: »Gorje premaganim«.

Študentje, napredna inteligenca, zatem pa tudi delavci, (vprašanje političnosti ali apolitičnosti kitajskih kmetov, ki tvorijo dobrih 85% kitajske populacije, pustimo tokrat ob strani), so pred 45 milijonsko partijo, za katero so ciniki že pred časom dejali, da je največja partija v ilegali, postavili jasne in glasne zahteve, ki so za večino korumpiranega članstva pomenili anatemo. Spor se je zaostрил po trdem uvodniku Renmin Ribaoa 26. aprila, ki je napovedoval oster obračun z demonstranti, zlasti pa po govoru Zhao Ziyanga, ko je 4. maja, ob srečanju Azijske banke za razvoj, poudaril, da bi o študentskih zahtevah morali govoriti demokratično in po legalni poti. Poudaril je, da študentje terjajo le odpravo tega, kar je v bistvu največji problem kitajske družbe, to je korupcija in zloraba oblasti. To je pomenilo enega dokončnih udarcev v sakrosanktno partijsko podobo. Druga plat medalje, ki jo je partijska mašinerija poskusila spretno skriti, je ležala v dejstvu, da so partijski sekretarji od vrha navzdol sčasoma postali lokalni mogočnejši, ki so v grobem spominjali na nekdanje mandarine. Reformni dinamizem jih je potisnil v kot, s spodbujanjem podjetništva, reprivatizacijo in dedogmatizacijo pa se je, zlasti po njihovi zaslugi, razbohotila korupcija. V tem tiči tudi razlog za nasprotovanje kakršnimkoli reformam znotraj partije, saj je na dlani, kaj bi to pomenilo za nosilce oblasti.

Zhao Ziyang je od vsega začetka smelo zagovarjal sočasen razvoj gospodarskih in političnih reform, medtem ko je Li Peng, ki je po 13. kongresu prevzel premier-sko funkcijo in članstvo v stalnem komiteju politbiroja, svaril, da demokratizacija producira socialne nemire, ki povratno hromijo gospodarsko rast. Medtem ko je Zhao zagovarjal pragmatizem na vseh področjih, se je Li Pengova struja čedalje odločneje zavzemala za restriktivne ukrepe in vrnitev na centralno-planski gospodarski model. Če so analitiki še marca 1988 ugotavljali, da je Li Pengov nastop, takrat je predstavil deset točk vladnih prednostnih nalog, nadaljevanje Zhaovega kongresnega referata, so že prihodnji meseci pokazali obrat. Na letošnjem marčevskem kongresu ljudskih predstavnikov je bilo docela jasno, da gre za prvi uradni poraz radikalnega osnutka reform, ki ga je predložil Zhao.

Ob vsej nelogičnosti, pa imajo sedanji dogodki svojo notranjo logiko. Do usodnih preobratov je prišlo že prej. Na tradicionalnem letnem srečanju kitajskega vodstva v letovišču Beidahei, avgusta 1988, so se že kazale čeri nesporazumov, oziroma očitna znamenja, da Ziyangu jemljejo gospodarsko taktirko iz rok. Že

poprej so krožila pisma nezadovoljstva nad liberalno politiko, podpisale pa so jih natanko iste konservativne sive glave, ki so ob sedanjih dogodkih odigrale usodno vlogo. V mesecih po 13. kongresu so privrele na površje nemajhne težave. Zvišana inflacijska stopnja, v široki fronti vlaganj so se pokazale neracionalne naložbe, nemalo teh ni šlo v kakovost, temveč v obseg, pokazal se je hud razkol med razvojem kitajskega obalnega območja in notranjostjo, socialna razlikovanja, beda migrantov, ki so iz vasi prihrameli v velika mesta itd. Zaradi pregretega gospodarstva, zaradi stopnjevanja inflacije, ki je spodbudila panične nakupe, je vlada Li Penga odgovorila z administrativnimi ukrepi. Konec leta 1988 je bilo v obtoku dobrih 46% več denarja ko leto poprej, v prvih štirih mesecih letos pa so natisnili 20 milijard juanov, letni plan pa predvideva 30 milijard juanov emisije. Zaman so bila opozorila, da nevarnost ne tiči v stopnjevani inflaciji, temveč zlasti v vrnitvi na star centralno-planski sistem gospodarjenja. V tem trenutku je dvoštevilčna inflacija pomenila zavezništvo konservativni struji pa tudi vsem tistim provincam v notranjosti, ki jim razcvet južnih, obalnih provinc ni dvignil življenjske ravni.

Zaradi uspešnosti južnih območij, zlasti zaradi dinamične gospodarske rasti kooperacij in zasebnih podjetij, ki so v primerjavi z državnimi podjetji štiri do petkrat uspešnejša, so znova prišla do izraza tudi zgodovinsko potrjena nasprotovanja med vase zaverovano administrativno-birokratsko centralno vlado na severu in v svet odprto podjetniško usmerjeno južno Kitajsko. Temu je sledil usodni preobrat, ki namreč hromi malone vse reformne procese v socializmu, če ga pogledamo v integralni podobi. V usodnem trenutku politični diktat prevzamejo neproduktivni, nerazviti in slabi gospodarji, skratka tisti, ki v konkurenci idej in programov vidijo nevarnost lastnega obstoja in se zato brezumno zaženejo v naročje partije kot edine rešilne bilke. V tako zgoščeni situaciji, ko so reforme zastale in ko se je revolucija naraščajočih pričakovanj nadaljevala, je namreč prišlo do silovitega obračuna med zagovorniki dveh konceptov prihodnjega razvoja.

V revolucijo pričakovanj so se kanalizirale tudi zahteve študentov, ki so bile deloma spontane, deloma čustveno nabite, resda z elementi samodinamike, a ob pomanjkanju konkretnih političnih programov. Mimogrede omenimo še pomembno simbolično vrednost ob spominjanju 4. maja leta 1919, ko so se študentje, oziroma inteligenca v obdobju prvega kitajskega odpiranja na Zahod, prvič pojavili kot samostojen politični subjekt. Takrat so dali tudi pobudo za ustanovitev KP Kitajske. Kot drugod po svetu so tudi na Kitajskem napovedovali znamenja strukturnih sprememb, a so bile navzlic izraženemu patriotizmu in demokratičnemu značaju krvavo zatrte. V kampanji proti t. i. duhovnemu onesnaževanju leta 1983 naj bi menda padlo okrog 10.000 žrtev (takrat je bil generalni sekretar Hu Yaobang).

Dogajanje za kitajskim zidom je tokrat med drugim potrdilo teorijo t. i. razvojnih ciklusov v kitajskem razvoju oziroma Maovo teorijo permanentne revolucije. Od razglasitve neodvisnosti leta 1949 so se s krajšimi ali daljšimi amplitudami dogajale drastične spremembe, ki so oblikovale kitajsko stvarnost. Amplituda se približuje dekadam, začenši s t. i. velikim skokom naprej leta 1956, nadalje z neslavnim obdobjem kulturne revolucije leta 1966, ki je terjala toliko ali več žrtev kot stalinske čistke, nadalje Maova smrt leta 1976, pa zatem obračun z bando četverice, pa ponoven vzpon Deng Xiaopinga, sloviti III. plenum leta 1978, pa boj proti duhovnemu onesnaževanju leta 1983, pa proti buržoaznemu liberalizmu tri leta kasneje, vse do najnovejšega konservativnega udara, če naštejemo samo nekaj najpomembnejših. Ti dogodki, oziroma odkloni, so vseskozi kazali zunanjo podobo notranjih spopadov v državnem in partijskem vrhu, vseskozi ob podpori arma-

de, ki zlasti na Kitajskem nikoli ni bila zgolj obrambni dejavnik, temveč element družbene stabilnosti. O klasičnem vojaškem udaru v kitajskem primeru ne moremo nikoli govoriti, vselej pa se je vloga armade kazala skozi bolj ali manj trde zveze med skupinami najvišjih funkcionarjev partije, države in oboroženih sil.

Čeprav so bili tragični pekinški dogodki na nek način pričakovani, so vendarle osupnili s svojo okrutnostjo in potrdili nam iracionalno azijsko logiko, da nobena cena za dosego cilja ni prevelika. Tako kot v socializmu nasploh, se na Kitajskem še posebej nenehno nekaj govori v imenu neke abstraktne množice, kar ima posebno specifično težo ob dejstvu, da se tam vsaki dve sekundi rodi otrok. Tudi nekdanja teorija Mao Zedonga o neizbežni tretji svetovni vojni je precejšen del »kapitala« črpala prav v tem dejstvu. Skratka, oblastniška logika se je že od nekdanj spuščala v eksperimente, v katerih so bile usode tisočih in desetisočih vnaprej vkalkulirane.

Na kratko velja opozoriti še na prelomnico, ki je napovedovala potek prihodnjih dejanj. Od 15. aprila, od smrti Hu Yaobanga, do noči dolgih nožev, od tretjega na četrti junij, so bili nedvomno prelomni sestanki od 13. do 17. maja. Na sestanku stalnega 5-članskega komiteja politbiroja KP Kitajske, je Zhao Ziyang, navzlic temu, da je bil pripravljen prevzeti osebno odgovornost za oster uvodnik v partijskem glasilu, doživel poraz. Izid glasovanja 4:1 je 17. maja potrdil še 17-članski politbiro in usoda generalnega sekretarja je bila s tem zapečaten, čeprav bi morali po statutu njegov odstop potrditi na plenarni seji CK-ja. Dogodki so potrdili konspirativno delovanje partijske mašinerije, članstvo pa bo o usodi svojega generalnega sekretarja odločalo, oziroma jo zgolj potrdilo post festum. Seveda možnosti o fizični likvidaciji Zhao Ziyanga niso izključene. Pekinške sence so se s konservativnim udarom dvignile daleč čez kitajski zid in že našle blagodejno zatočišče pri zagovornikih realsocialističnega fundamentalizma, ki se v krčū ozirajo, oziroma bežijo od kakršnekoli misli povezane z reformnimi prizadevanji. Pekinške sence so se zato naselile povsod, kjer stvarnost razjeda realsocialistično substanco!

Dodatna razsežnost kitajske tragike koncentracije oblasti se kaže v dejstvu, da so odločilno vlogo opravili senilni starci, ki z redkimi izjemami zasedajo še zgolj častne partijske sedeže. Gre za sive glave, zveste ideološki rigidnosti in partijskemu paternalizmu, od katerih praktično nihče ni bil rojen po letu 1909, zato lahko upravičeno govorimo o gerontokraciji brez primere v svetu.

Za arhitekta kitajskih reform, malone 85-letnega Deng Xiaopinga, ki je v svoji dolgi politični karieri poznal nemalo padcev in ponovnih vzponov, za premetenega patriarha je sedanji »triumf senilnosti« osebni padec. Kot številni drugi, ki so ta udar podprli, je tudi on sam izgubil moralno avtoriteto, da še naprej vlada kitajskemu narodu. Zgodovinska ironija je, da se je tudi pri njemu, podobno kot pri Mao Zedongu, pokazala usodnost naključja, ko se namreč ujmeta biološka blokada in koncentracija oblasti, rezultat obojega pa je, milo rečeno, starčevska netoleranca in aroganca.

Deng Xiaoping je po letu 1979 z izrekom o »praksi kot edinem kriteriju resnice« razgibal nacionalno razpravo. S prevzemom odgovornosti za masaker je med drugim dokazal, da avtoritarni režim pravega obraza resnice noče videti, oziroma, da želi s preverjeno prakso, z mešanico silovite ideološko-propagandne kampanje in metodami represije pravo resnico ubiti. Že narava avtoritarnega režima samega drugačne možnosti ne dopušča.

Nekdanji Dengov varovanec Zhao Ziyang je bitko izgubil, s stališča zgodovine pa jo je pred očmi svetovne javnosti nedvomno dobil. Čeprav kitajski režim zdaj uničuje cvet inteligence, pa bodo zahteve s Trga Tiananmen čez čas zagotovo še siloviteje izbruhnile, kajti ob vsej tragiki se je vendarle pokazalo, da so v množici zreli potenciali in zahteve za demokracijo.

Ta racionalni svet, ki bi nas rad prepričal v svojo realnost, nam s svojimi groteskami v območju politike, ideologije in njune etike sprti ponuja dokaze o svoji irealnosti in iracionalnosti. Včasih se nam zdi, da se nam vse skupaj samo sanja. Podobno kot v tisti kitajski pravljici: ali je Kitajec sanjal metulja ali metulj Kitajca. Le da v teh sanjah ni prostora za nobenega metulja, pač pa za nočne more. Realno in irealno sta v tem in takšnem svetu koeksistentna...

(Drago Jančar)